90-94 SOSIOLOGI I DAG, ÅRGANG 35, NR. 1/2005

Bokmelding

Lars Dahlgren og Bengt Starrin: *Emotioner, vardagsliv & samhälle, en introduktion till emotionssociologi*. Liber, Malmö.

I 1992 skrev Pekrun og Frese i *International Review of Industrial and Organizational Psychology* : "Actually, we should not have consented to write an article on work and emotion in the yearly review book. In order to do a review, one needs literature that can be reviewed. As we shall show there is little research that speaks directly to the issue of work and emotion".

Dette bildet er endret påtakelig de siste årene. Litteraturen viser at emosjonelt arbeid og emosjoner i arbeid, manifestasjon eller undertrykking av følelsesmessige uttrykk, er et økende krav i moderne arbeid. Adelmann (Adelmann 1989) hevder at emosjonelt arbeid nå er like ofte et krav i jobben for amerikanske arbeidstakere som fysisk eller mental innsats.

Tilleggsundersøkelsen til *Samordnede levekår 2003* viser at halvparten av arbeidstakerne sier at de halvparten av arbeidsdagen eller mer har ansikt til ansikt kontakt med kunder/klienter/pasienter mv. Av disse gir 89 % uttrykk for at de må vise positive følelser og 61 % at de må undertrykke negative følelser i det relasjonelle arbeidet. Relasjonelt arbeid er for mange med andre ord emosjonelt arbeid. Når næringslivsledere viser følelser eller soldater og polititjenestemenn forteller om angst eller emosjonelle reaksjoner, formidler dette at vi i noen sammenhenger har fått et klimaskifte.

De svenske forskerne Bengt Starrin og Lars Dahlgren tar utgangspunkt i det de kaller gjenoppdagelsen av følelsenes, emosjonenes betydning i boken *Emotioner, vardagsliv & Samhälle*. Dette bidraget er en kunnskapsrik framstilling av den vekslende utviklingen av interessen for emosjoner i sosiologi og dels annen samfunnsvitenskap. Boken kan leses med stort utbytte både av den som ennå har til gode å oppdage emosjonenes sosiologiske vekt og for den som arbeider med sosiologi og som allerede integrerer emosjoner i analyser av samfunnets strukturer og prosesser. Bokens sterke side kommer blant

annet fram i presentasjonen av følelsenes betydning for å fremme og hemme endringer i idealer i samfunnets institusjoner, verdioverføring, oppdragelse og sekundær sosialisering. Avsky og forakt som bevisst og ubevisst "administrerte virkemidler" i barneoppdragelse og disiplinering i arbeidsorganisasjoner viser noe av den samme dynamikken.

Når Starrin og Dahlgren snakker om gjenoppdagelse av emosjonene viser det tilbake til bruddet med tradisjonen fra blant andre Durkheim og Simmel som kom med den rasjonalistiske vendingen og den kognitive perioden i internasjonal sosiologi fra slutten av 1920-tallet. Behavorismen fikk sitt gjennombrudd i psykologien i samme periode. Både samfunn og mennesket ble tegnet i et nytt bilde, med en utbredt oppfatning om at samfunnet gikk i retning av økt rasjonalitet, hvor rasjonalitet og emosjonalitet ble ansett som motpoler.

Samtidig kom det fortsatt viktige bidrag som vektla samspillet mellom ulike forhold på ulike nivåer og gjorde følelsenes selvstendige rolle sentralt i analysen av forholdet mellom individ og samfunn. Blant de sentrale arbeidene var Homans bytteteoretiske modell og C. Wright Mills *White Collar* som foregrep den hovedtesen som Arlie Hochschild senere utviklet om at emosjoner i det moderne samfunnet er en vare som selges på market. I det etterindustrielle samfunnet også kalt tjeneste- eller servicesamfunnet er det de ansattes personlige ytelser og emosjonelle presentasjoner som arbeidsgiverne kjøper. Helen Lynd tok opp Simmels tema om skam og forsøker å forklare skam som en følelse som berører hele personens selvfølelse og er i det et svar på samfunnets forakt og latterliggjøring. For Simmel utviklet mennesket seg i relasjon til omverdene gjennom ulike sosiale former, blant annet skam. Goffmans arbeid om forlegenhet (embarrassment) ledet fram til hans grunnleggende synspunkt om at det å unngå forlegenhet er en sentral drivkraft i mellommenneskelig samhandling. Her støtter Goffman seg på Cooleys oppfatning om at emosjonalitet oppstår fordi vi ser på oss selv ut fra andres synsvinkel.

Som hos Simmel er skam og egendisiplinering som sosialiseringsform og sivilisatorisk kraft særlig viktig i Norbert Elias' arbeid fra 1939. Dette arbeidet har med god grunn en sterk posisjon i emosjonssosiologien. Elias tillegger forandringer i skam-, pinlighets- og ekkelhetsterskelen en avgjørende betydning for å forklare hvorfor middelalderens mennesker og det moderne mennesket oppfører seg ulikt. Elias sin tese var at sivilisasjonsprosessens historie er historien om økt emosjonell selvtukt og selvbeherskelse og selvkon-

troll. Samtidig som tøylingen av følelser medførte tilbakeholdelse av aggresjon ledet det også til at de sterke følelsene ble henvist til et spesialisert område i kunst og litteratur. Elias hevder at følelser og emosjoner må sees som uttykk for individuelle reaksjoner med røtter i historiske og sosiale forhold. Selv det vi oppfatter som våre mest individuelle reaksjoner er preget av en kultur vi er sosialiserte inn i. Det egentlig sosiologiske blir tydelig i flere analyser av endringer i kulturens regulering og formalisering av tillatte følelsesuttrykk. Cas Wouters' perspektiv på 60-tallets frigjorthet og åpenhet, men samtidige etablering av samfunnets tålegrense leder tanken hen mot et arbeidsliv med mer informelle omgangsformer og samtidig tydeligere reguleringer gjennom management – styringskonsepter. Selv Deal & Kennedy som var førende i introduksjonen av kulturbegrepet i arbeidslivsforskningen påpeker i et nytt bidrag hvordan kunnskapen om kulturelle prosesser og deres betydning ledet over til en tingliggjøring og misbruk av kultur i styringsøyemed, og paradoksalt nok en lavere respekt for den erfaringskunnskap og det mestringsgrunnlag som ligger i en virksomhetskultur.

Emosjonenes plass i kulturdannelsen kommer også fram som særlig interessant i en verden med kulturmøter. I et forsøk på å ordne forholdet mellom mennesker fra ulike kulturer driver vi en slags attribuering, dvs. tilskriving av egenskaper til representanter for det vi oppfatter som forskjellige kulturer. Hvordan følelser kommer til utrykk kan danne kjernen i forståelsen av hvordan en kultur "er". Starrin og Dahlgren vier oppmerksomhet til Peter Stearns bok *American Cool*, og denne drøftelsen kaster lys over skiftninger i en kultur som har sterk internasjonal spredning, og dette er et godt og realistisk grep. Siden engelsk er, om ikke formelt så iallfall reelt språk nr. 2 i mange land, er det interessant å reflektere over den innsikten skiftningene i konnotasjonene til selve ordet "emotional" gir. Fra å være et deskriptivt og nøytralt ord ble det et ord som var negativt ladet. Emosjonell var beskrivelsen på den ubeherskede og ukontrollerte følelsesmanifestasjonen. Passelig – nice and cool – ble idealet. Sinne, misunnelse og skyldfølelse ble ansett som negative uttrykk, "dårlige" følelser.

Veien fra Elias' posisjon til Bourdieus drøftelser er tankemessig ikke lang, og det ville vært spennende om Starrin og Dahlberg hadde reflektert over "habitusbegrepets" slektskap med og forskjellighet i forhold til arbeidet slik emosjonssosiologien forstår den.

Det skal heller ikke underslås at vekten på den amerikanske utviklingen er relativt framtredende i boken selv om nyere europeiske bidrag integreres

på en interessant måte. Leseren bli likevel interessert i å vite hvorfor perspektivene hos for eksempel Foucault, Luhmann og Giddens ikke drøftes eksplisitt i denne framstillingen.

Bokens fortjeneste er at tekstene på en inspirerende måte viser de lange linjene fra klassikernes grunnleggende analyser og perspektiver fram til samtidens aktuelle tematikk. Starrin & Lundberg overbeviser leseren om emosjonssosiologiens betydning nettopp ved å vise at også samfunnsvitenskapens utvikling avspeiler noen av de grunnleggende antakelsene.

Forfatternes forankring i egen forskningspraksis gjør kapitlene 7 om den statusbundne skamfølelsen – underlegenhet og underordning – og kapittel 8 om påføring av skam og skamløshet til en god leseropplevelse. Vi finner også en særlig interessant tråd mellom kapittel 6, om risikosamfunnet og kapittel 9 om emosjonelle prosesser og psykisk uhelse. Emosjoner forbindes med noe privat og opprinnelig, og derfor er det ikke å undres over at "autentisitet" inntar en spesiell plass i analysene av det emosjonelle arbeidet.

Kapittel 3 – om å gjøre seg til og om følelsenes kommersialisering – kunne lett ha hentet en rekke referanser til nyere norske arbeider, og her hadde vi kanskje kunnet vente en bredere refleksjon over paradokser som det givende og det krevende i det relasjonelle arbeidet. Tematikken i kapittel 9 tar tak i de grunnleggende mekanismene som viser hvordan "kroppen tar saken" i det emosjonelle arbeidet.

Mot en norsk bakgrunn kan det være interessant å etterlyse sporene til hermeneutikken eller fenomenologien. Det forekommer riktignok en referanse til Schutzs arbeid der emosjoner og regler for følelsesuttrykk trekkes inn i en drøfting av sosial mobilisering og sosiale bevegelser (s. 195). Det er kanskje ikke tilfeldig at en av skaperne av KROM – Thomas Mathiesen – la fram et notat med tittelen "On Emotional Sociology" i 1968 – influert av Cicurel, Sudnow og andre. Vilhelm Aubert viste også stor interesse for emosjoner og følelsenes betydning for samhold.

Boken *Emotioner Vardagsliv & Samhälle* handler om – for å sitere en svensk debatt fra ca. tretti år tilbake – om "Kunsten å dressere mennesker", men den gjør først og fremst synlig hvordan sosiologi handler om samspill mellom faktorer på ulike nivåer. Starrin og Lundgren nøster tråder, legger til egne bidrag og vever sammen kunnskapstradisjoner i et rikt og mangfoldig teppe. Boken vil stå som en invitasjon til refleksjon og forskning i relasjonenes landskap.

Litteratur

Adelmann, P.K (1989) *Emotional Labor and Employee Well-Being*. The University of Michigan

Pekrun, R. & M. Frese (1992) "Emotions in work and achievement" I: *International review of industrial and organizational psychology* 7: 153 – 200.

Anmeldt av Bjørg Aase Sørensen